

אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם! הודיעני ה' קיצו מה הן העתידות לבוא עלי.

אמר לו הקדוש ברוך הוא: גזרה היא מלפני שאין מודיעין קיצו של בשר ודם.

"ומדת ימי מה היא", כמה הם ימי חיי?

אמר לו: גזרה היא מלפני שאין מודיעין מדת ימיו של אדם.

"ואדעה מה חדל אני" — באיזה יום אני חדל ובטל מן העולם?

אמר לו הקדוש ברוך הוא: בשבת תמות.

ביקשו דוד: אמות באחד בשבת, כדי שיוכלו להתעסק בקבורתי ובהספדי⁽⁸¹⁾.

אמר לו הקדוש ברוך הוא: כבר הגיע זמן מלכות שלמה בנך, ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא.

חזר ובקשו: אמות בערב שבת, קודם שיגיע זמנו של שלמה למלוך.

אמר לו הקדוש ברוך הוא: [תהילים פד יא] "כי טוב יום בהצריך מאלף" — טוב לי יום אחד שאתה יושב ועוסק בתורה, יותר מאלף עולות שעתידי שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח בגבעון ביום אחד, כדכתיב: "אלף עולות יעלה שלמה".

כל יומא דשבתא, בכל שבת ושבת, הוה ל-ב יתיב דוד וגרים כולי יומא, כדי שלא יוכל מלאך המות להתקרב אליו, כיון שהתורה מגינה ומצילה.

ההוא יומא דבעי למינח נפשיה, שנגזר עליו שימות בו, קם מלאך המות קמיה, עמד לפניו. ולא יכיל ליה, להמיתו משום דלא הוה פסק פומיה מגירסא, שלא הפסיק ללמוד.

אמר מלאך המות: מאי אעביד ליה?

הוה ליה לדוד בוסתנא [גן אילנות] מאחורי ביתיה. אתא מלאך המות, סליק ובהיש, עלה ונענע באילני, כדי שישימעו קול משונה.

נפק דוד למיחזי מהו הרעש. הוה סליק בדרגא, ירד מדרגה, אפחית דרגא מתותיה, נשברה המדרגה שמתחתיו, אישתיק מלימודו, ונח נפשיה דודו.

שלח שלמה לבי מדרשא לשאול: אבא מת ומוטל בחמה, וכיצד מותר לטלטלו לצל כדי שלא יסריח, שהרי מת מוקצה הוא?

ועוד שאל: וכלבים של בית אבא רעבים, וצריך אני להאכילם בשר נבלה, וחושש אני שמא אסור לטלטלה משום מוקצה — מה אעשה?

שלחו ליה שתי תשובות לשתי שאלותיו:

ובעיון יעקב כתב הטעם מדוע רצה למות באחד בשבת, כי לגוף קשה מאוד ביציאת הנשמה, ובשבת שיש נשמה יתירה נמצא שצריך להוציא שתי נשמות, וזה קשה יותר, ולכן עיקר בקשתו היתה לא למות בשבת.

81. רש"י מפרש כדי שיוכלו להתעסק בי ובהספדי. והקשה השפת אמת שהרי אם ימות בשבת יעסקו בו ביום ראשון ויוכלו לעסוק בהספדו? ולכן פירש שלא רצה לבטל את העונג של אותה השבת שימות בה.

מוטב שתכבה נר של בשר ודם מפני נרו של הקדוש ברוך הוא.

[רש"י מוסיף: דין דחיית שבת מפני פקוח נפש נלמד מ"וחי בהם" ולא שימות בהם. ומה שאמר להם כאן טעם זה, הוא כדי להטעימן בדברי אגדה. ומשמע מדבריו שהשאלה היתה על פקוח נפש. וכן כתב בפירושו ר"ח].

אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: בקשו חכמים לגנוז את ספר קהלת, וטעמם היה: מפני שדבריו פותרין זה את זה.

ומפני מה לבסוף לא גנוזוהו?

מפני שתחילתו דברי תורה, וסופו דברי תורה⁽⁸²⁾.

תחילתו דברי תורה. דכתיב [א ג] "מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש". ואמרי דבי רבי ינאי: אם יעמול אדם במה שהוא תחת השמש — הוא דאין לו יתרון בכל עמלו. אבל, אם יעמול בתורה, שהיא היתה קודם השמש, אז יש לו יתרון בעמלו.

וכן סופו דברי תורה, דכתיב [יב ג] "סוף דבר הכל נשמע: את האלהים ירא, ואת מצוותיו שמור, כי זה — כל האדם!".

מאי פירושא ד"כי זה — כל האדם"?

א. ביחס לכלבים הרעבים: התוך להם בשר נבלה, והנח לפני הכלבים שיאכלו. לפי שאין הנבילה מוקצה, וכפי שיתבאר לקמן דף קנו ב.

ב. ואביך המוטל בחמה — הנח עליו ככר או תינוק, וטלטלו ביחד אתם. לפי שהתירו מפני כבוד המת לטלטל מוקצה באופן שלא ניכר כל כך טלטול המוקצה, כשמטלטל יחד עמו דבר המותר בטלטול [משנה ברורה סימן שי"א סק"ב].

ומסיים רבי תנחום: וכי לא יפה אמר שלמה [קהלת ט ד] "כי לכלב החי — הוא טוב מן האריה המת"! ? שהרי לטלטול הנבילה עבור מאכל הכלבים לא הצריכוהו ככר או תינוק, ואילו לטלטול אביו הצריכוהו.

פירושו נוסף: שהקדימו החכמים להשיב ביחס לשאלה של אכילת הכלבים לפני התשובה ביחס לטלטול דוד המלך המת [הקרוי בלשון של כבוד "אריה"].

עד כאן היו דברי האגדה שפתח בהם רבי תנחום דמן נוי.

והמשיך בדבר הלכה: ולענין שאילה דשאילנא קדמיכון, ומה ששאלתם האם מותר לכבות את הנר מפני רוח רעה? [ואמר בדרך ענוה שאני שאלתי לפניכם, ולא אמר ששאלתם לפני].

תשובתי היא: נר — קרויה נר, וגם נשמתו של אדם — קרויה נר. כדכתיב: "כי נר אלהים נשמת אדם".

(82), ואילו כאן בקהלת קודם ביקשו לגנוז ורק לבסוף כשמצאו שתחילתו וסופו דברי תורה לא

82. הקשה המהרש"א מדוע אצל ספר יחזקאל שמצאו בו סתירות הלכו חכמים לדרשו (לעיל

אמר רבי אלעזר: כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל אדם זה.

רב אבא בר כהנא אמר: "כי זה כל האדם" — שקול אדם זה כנגד כל העולם כולו.

שמעון בן עזאי אומר, ואמרי לה שמעון בן זומא אומר: הכי פירושא דקרא: לא נברא כל העולם כולו אלא לצוות [להיות חברה] לזה. [עייין בבאורינו למסכת ברכות ו' ב' ובהערות שם].

ומאי האי דאמרו שדבריו של שלמה המלך בקהלת סותרין זה את זה?

חד קרא כתיב: [ז' ג] "טוב כעס משחוק".

וחד קרא כתיב: [ב' ב] "לשחוק אמרתי מהלל" — משובח.

ומהפסוק הראשון [ממה שאמר שהכעס עדיף] משמע שמגנה את השחוק, ומאידך קרא משמע שמהללו.

ועוד נמצאו סותרים:

כתיב [ח' טו] "ושבחתי אני את השמחה".

וקרא אחרינא כתיב [ב' ב] "ולשמחה — מה זה עושה".

ומבארינן: לא קשיא. דהכי הוא פירושא דהאי קראי:

לתרץ את הסתירה הראשונה:

"טוב כעס משחוק" — טוב כעס שכועס הקדוש ברוך הוא על הצדיקים בעולם הזה, מאשר השחוק שמשחק הקדוש ברוך הוא על הרשעים בעולם הזה, שנותן להם שכר בעולם הזה כדי שלא יקבלו בעולם הבא.

"ולשחוק אמרתי מהלל" — זה שחוק שמשחק הקדוש ברוך הוא עם הצדיקים בעולם הבא.

וכך יש לתרץ את הסתירה השנייה:

"ושבחתי אני את השמחה" — זוהי שמחה של מצוה, כגון הכנסת כלה.

"ולשמחה מה זה עושה" — זו שמחה שאינה של מצוה.

ללמדך, שאין שכינה שורה לא מתוך עצבות, ולא מתוך עצלות, ולא מתוך שחוק, שאין דעתו מיושבת עליו, ולא מתוך קלות ראש — ליצנות, ולא מתוך שיחה — עסקי חולין, ולא מתוך דברים בטלים.

אלא מתוך דבר שמחה של מצוה.

כמו שמצאנו אצל אלישע שנסתלקה ממנו נבואה כאשר כעס על יהושפט, ורצה שתשרה שכינה עליו [ורש"י מוסיף: ומצוה היא], והיא חזרה לו על ידי דבר שמחה של מצוה.

שנאמר: "ועתה קחו לי מנגן. והיה כנגן המנגן — ותחי עליו יד ה'".

אמר רב יהודה: וכן לדבר הלכה, צריך

כנביא, אבל קהלת הם דברי חכמת שלמה ולא ידעו שהם באים מרוח הקודש.

גנזהו והלכו לדרשו? מתרץ המהרש"א שיחזקאל הוחזק אצלם

לפתוח בדבר בדיחותא כדי שתהיה שמחה.

אמר רבא: וכן לחלום טוב, כשהולך לישון מתוך שמחה מראין לו חלום טוב.

ומקשינן: איני, והאמר רב גידל אמר רב: כל תלמיד חכם שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר [מרירות מחמת אימה] — שפתותיו תכוונה, שנאמר: [שיר השירים ה יג] "שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר". אל תקרי מור עובר, אלא מר עובר. וכמו כן אל תקרי שושנים אלא שושנים. והכי קאמר קרא: כאשר שפתותיו ששונים ושמחים בפני רבו, הרי זה מר עובר, שהוא מעביר המרירות והאימה ממנו בפני רבו, וראוי הוא שתכוונה שפתותיו [מהרש"א].

ולמדנו שתלמיד היושב לפני רבו צריך לשבת באימה וביראה, והאיך אמרת שלדבר הלכה צריך לפתוח בדבר בדיחותא?

ומתריצין: לא קשיא.

הא דשרי לפתוח בבדיחותא, ברבה, לרב מותר.

והא, בתלמיד, צריך שישב באימה וביראה.

ואיבעית אימא: הא והא איירי ברבה, ולא קשיא.

הא דשרי לפתוח בבדיחותא, היינו מקמי דלפתח, קודם שפותח בדבריו.

הא דאסור, לבתר דפתח והתחיל, שאז צריך להיות באימה וביראה.

כי הא דרבה. מקמי דפתח להו לרבנן את שיעורו אמר להו מילתא דבדיחותא, ובדחי רבנן, ונפתח לבם מחמת השמחה. אבל לפר, כשסיים את מילות הבדיחותא — יתיב באימתא, ופתח בשמעתא.

ואף ספר משלי בקשו חכמים לננוז, לפי שהיו דבריו סותרין זה את זה.

ומפני מה לא גנזוהו?

אמרי רבנן: כשם שספר קהלת, לאו, האם לא עיינינן ביה, ואשכחינן טעמא ונתיישבו כל הסתירות.

הכי נמי בספר משלי — לייעינן, עלינו לעיין בו, ובודאי נמצא בו טעם לתרץ סתירותיו, ולכן לא גנזוהו.

ומאי נמצאו דבריו של ספר משלי סותרין זה את זה?

דכתיב: [כו ד] "אל תען כסיל כאולתו".

וכתיב: [שם ה] "ענה כסיל כאולתו".

ומתריצין: לא קשיא.

הא דכתיב "תען", היינו בדברי תורה.

הא דכתיב "אל תען", היינו במילי דעלמא⁽⁸³⁾.

(כו, ד) ובפסוק שלאחריו כתיב, ענה כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו, ומפרשת הגמרא שבמקום שאם תענה לו תהיה שוה לו, שאמר לך דבר שלא כהוגן, דהיינו במילי דעלמא, אז אל

83. בפסוקים עצמם אין שינוי וצריך ביאור מנין לחלק ביניהם. ביאר הגר"א במשלי, שהגמרא רק מפרשת את הפסוק, שהרי הכתוב אומר אל תען כסיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה (משלי

כי הא דההוא דאתא לקמיה דרבי. אמר ליה: אשתך — אשתי, ובניך — בני! ונתכוין להוציא לעז עליהם.

אמר ליה רבי: רצונך שתשתה כוס של יין? שתה, ופקע, ומת.

ההוא דאתא לקמיה דרבי היא איש גורסין: רבי, עיין מהרש"א.

אמר ליה: אמך — אשתי, ואתה — בני!

אמר ליה רבי חייא: רצונך שתשתה כוס של יין? שתה, ופקע, ומת.

אמר רבי חייא: אהני ליה צלותיה תפילתו לרבי, דלא לשוויה, שלא ילעזו על בניו, שהם ממזירי.

דרבי כי הוה מצלי [מתפלל], אמר: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתצילני היום מעזי פנים ומעזות פנים.

והא דאמרת קרא דכתיב: "ענה כסיל כאלתו" היינו בדברי תורה — מאי היא?

כי הא דיתב רבן גמליאל וקא דריש: עתידה אשה בימות המשיח שתלד בכל יום, שנאמר בנבואת ירמיה על העתיד לבוא: [לא ז] "וקבצתים מירכתי ארץ... הרה ויולדת יחדיו".

ומשמעו שבאותו היום שהיא נהיית הרה בולד זה, היא כבר ילדה בו מקודם לכן, ולד אחר, והיינו "יחדיו".

ליגלג עליו אותו תלמיד ואמר: הא כתיב

[קהלת א ט] "אין כל חדש תחת השמש", ואיך יתחדש דבר זה שאשה תלד בכל יום? [ושאלת התלמיד היא אוולת, כיון ששאלה בליגלוג. עיין רש"י].

אמר ליה רבן גמליאל: בא ואראך שקיים דוגמתן בעולם הזה.

נפק אחוי ליה תרנגולת שמטילה ביצה בכל יום.

ומזה שרבן גמליאל ענה לו כאוולתו למדנו שבדברי תורה מותר לענות לכסיל כדי להעמיד דברי תורה על מכונם.

ותו, פעם אחרת הוה מעשה, יתיב רבן גמליאל וקא דריש: עתידים אילנות לעתיד לבא, שמוציאין פירות בכל יום. שנאמר בנבואת יחזקאל: [יז כג] "ונשא ענף ועשה פרי" — מה ענף גדל בכל יום, אף פרי יגדל בכל יום.

ליגלג עליו אותו תלמיד אמר: והכתיב "אין כל חדש תחת השמש"?

אמר ליה רבן גמליאל: בא ואראך שקיימים דוגמתם בעולם הזה.

נפק אחוי ליה אילן ששמו צלף, שפרי שלא נראה בו היום נגמר לאחר שלשה ימים [רש"י ב"ב כח ב].

ותו פעם אחרת היה מעשה, יתיב רבן גמליאל וקא דריש: עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוקסאות [פת אפויה] וכלי מילת [בגדים שעשויים מצמר]. שנאמר: [תהילים

שהוא ניצח אותך, בזה ענה כסיל כאלתו, והיינו בדברי תורה.

תענה לו, אבל במקום שאם תמנע את עצמך מלענות לו יחשוב את עצמו כחכם, כי יסבור

עב טז] "יהי פסת בר בארין".

"פיסת", משמע גלוסקאות שהן רחבות כמו פיסת היר.

"בר", הוא גם לשון אוכל, כמו "לשבר בר", וגם לשון "פסים" — כמו כתונת פסים. והיינו כלי מילת.

ו"בר" היינו בגד נקי והיינו כלי מילת.

ליגלג עליו אותו תלמיד ואמר: הרי כתיב "אין כל חדש תחת השמש"!

אמר ליה רבן גמליאל: בא ואראך שקיימים דוגמתן בעולם הזה.

נפק, אחוי ליה כמיהין ופטריות, שיוצאין כמות שהן כלילה אחד ורחבין ועגולין כגלוסקאות.

ואכלי [ועל כלי] מילת — הראהו נברא בר קורא. סיב שהוא מצויר והוא גדל סביב הענף של דקל [הענף קודם שמתקשה נקרא "קור"].

תנו רבנן: לעולם יהא אדם ענותן כהלל, ואל יהא קפדן כשמאי⁽⁸⁴⁾.

מעשה שהיה בשני בני אדם שהמרו, לא-א שהתערבו, זה את זה.

וכך אמרו זה לזה: כל מי שילך ויקניט, ויצליח להקניט [להכעיס] את הלל, יטול ד' מאות זוז.

אמר אחד מהם: אני אקניטנו.

אותו היום ערב שבת היה, והלל חפף את ראשו לכבוד שבת.

הלך אותו אחד ועבר על פתח ביתו של הלל. אמר: מי כאן הלל? מי כאן הלל? האם יש כאן הלל? ונתכון לפנות לנשיא ישראל בלשון שהוא גנאי עבורו.

נתעטף הלל, ויצא לקראתו.

אמר לו הלל: בני, מה אתה מבקש?

אמר לו: שאלה יש לי לשאול אותך.

אמר לו הלל: שאל בני, שאל!

שאלו: מפני מה ראשיהן של בכליים סגולות? [רש"י מפרש ב' פירושים: או מפני מה ראשיהם אינם עגולים, או מפני מה ראשיהם עגולים].

אמר לו הלל: בני, שאלה גדולה שאלת! ⁽⁸⁵⁾

הענה, אך ודאי ששמאי מקבל שכר על קפדנותו כהלל על ענותנותו, כי שניהם עושים רצונו של מקום על פי התורה.

85. המהרש"א מקשה שהרי במילי דעלמא נאמר אל תען כסיל כאולתו, ואם כן מדוע הלל ענה לו? והאריך המהרש"א ליישב שהלל בענותנותו חשב שבשאלות אלו בא לרמוז לו על דברים הנוגעים לדברי תורה.

84. הגר"י סלנטר בספרו אור ישראל מבאר, שאף שחכמינו דומים היו למלאכי השרת ממש, וקיימו את כל התורה כולה, והיו מעוטרים בכל המידות הטובות שבעולם, ואף שמאי עצמו היה שגור על לשונו לומר "והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות", (אבות א, טו) סבר שמאי שמפאת כבודה של תורה עליו לנהוג במידת הקפדנות, והלל סבר שלעולם צריך לנהוג במידת